

ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА У СФЕРІ БУЛІНГУ З БОКУ ВИКЛАДАЧА У ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ

STATE POLICY IN THE FIELD OF BULLYING BY THE TEACHER IN FOREIGN COUNTRIES

Колеснікова М.В., доцент кафедри адміністративного,
господарського права та фінансово-економічної безпеки
Сумський державний університет

Зінченко Г.С., студентка III курсу

Навчально-науковий інститут права Сумського державного університету

Стаття присвячена дослідженню досвіду зарубіжних країн у реалізації державної політики у сфері булінгу з боку викладача. Незважаючи на низку вжитих заходів протидії булінгу у шкільному середовищі в Україні, питання цькування залишається актуальним, особливо з боку педагогічного складу стосовно учнів. Нині зустрічаються непоодинокі випадки, коли самі вчителі стають булерами і здійснюють психічне, фізичне, а також економічне насильство щодо учнів.

Як показує статистика, близько 67% дітей в Україні стикаються з проблемою булінгу, при цьому 24% з них потерпали від психічного та фізичного насилля з боку учителя. До того ж більшість справ у сфері булінгу закривається у зв'язку з відсутністю складу адміністративного правопорушення, а саме через відсутність належних доказів. Наявність частих випадків булінгу та рідкість винесення позитивних рішень про адміністративну відповідальність за вчинення булінгу, зокрема з боку вчителя щодо учнів, свідчать про недосконалість державної політики у сфері булінгу в Україні. Зважаючи на це, ми пропонуємо розглянути особливості державного регулювання у сфері булінгу провідних країн, таких як Канада, США, Чехія, Республіка Філіппіни, Австралія та Франція.

Ми з'ясували, що у досліджених країнах немає загальних нормативно-правових актів, які би передбачали юридичну відповідальність за вчинення булінгу з боку викладача, попри це, вони мають відповідні закони та інші акти, які визначають діяльність закладів освіти та обов'язки учасників навчального процесу щодо інформування, застереження та протидії булінгу.

У статті запропоновано шляхи удосконалення політики України у сфері булінгу, які включають закріплення у чинному законодавстві норми про адміністративну відповідальність особи, яка стала свідком чи якій стало відомо про факт вчинення булінгу щодо іншої особи, моніторинг усіх закладів освіти щодо випадків булінгу та створення державного додатку "Fight For!" («Борися!»).

Ключові слова: булінг, міжнародний досвід, учні, вчителі, антибулінгова політика, відповідальність, керівник закладу освіти.

The article is devoted to the study of the experience of foreign countries in the implementation of state policy in the field of bullying by the teacher. Despite a number of measures taken to combat bullying in the school environment in Ukraine, the issue of bullying remains relevant, especially by the teaching staff of students. Nowadays, there are many cases when teachers themselves become bullies and commit mental, physical, and economic violence against students.

According to statistics, about 67% of children in Ukraine face the problem of bullying, with 24% of them suffering from mental and physical violence by teachers. In addition, most bullying cases are closed due to the lack of an administrative offense, namely the lack of proper evidence. The presence of frequent cases of bullying and the rarity of positive decisions on administrative liability for bullying, in particular by teachers in relation to students, indicates the imperfection of state policy in the field of bullying in Ukraine. With this in mind, we propose to consider the features of state regulation in the field of bullying of leading countries such as Canada, the United States, the Czech Republic, the Philippines, Australia, and France.

We found that in the countries studied there are no general regulations that would provide for legal liability for bullying by the teacher, and, nevertheless, they have relevant laws and other acts that determine the activities of educational institutions and obligations, language of participants of the educational process on informing, warning, and counteracting bullying.

The article suggested ways to improve Ukraine's policy in the field of bullying, which include enshrining in current legislation the norm of administrative liability of a person who witnessed or became aware of the fact of bullying against another person, monitoring of all educational institutions on cases of bullying and creation of the state application "Fight For!".

Key words: bullying, international experience, students, teachers, anti-bullying policy, responsibility, head of educational institution.

Постановка проблеми. Упродовж декількох років питання булінгу у шкільному середовищі стоїть дуже гостро. До того ж зустрічаються непоодинокі випадки, коли самі вчителі беруть участь у булінговому процесі, де вони можуть виступати як в ролі ініціаторів, так і в ролі агресорів, оскільки здебільшого вважають, що дитина є безпорадною, через що використовують булінг як зручний засіб для дисциплінарного впливу на дітей, а також задля задоволення своїх корисливих потреб. Щодо керівників та інших учителів шкільного закладу, які є безпосередніми свідками булінгу з боку одного із своїх колег, то вони, дбаючи про власну репутацію та репутацію навчального закладу, замовчують та ігнорують такі випадки насилля, внаслідок чого ситуація залишається незмінною. Батьки, хвилюючись за власних дітей, переводять їх до інших навчальних закладів чи ізолюють від соціуму, а ті, що звернулися до правоохоронних органів, так і не домагаються покарання вчителя-кривдника.

За останніми даними ЮНІСЕФ, близько 67% дітей в Україні віком від 11 до 17 років стикаються з пробле-

мою булінгу, однак більше всього приголомшує те, що з них 48% нікому не розповідають про такі випадки, а 24% потерпали від психічного та фізичного насилля з боку вчителя [1]. Крім того, у вересні 2020 року «Радіо Свобода» на своїй сторінці у соцмережі "Twitter" провело опитування серед читачів щодо того, чи стикалися вони з насильством у школі, де з 222 осіб 48% відповіли, що зіткнулися з ним саме з боку учителів [2].

Саме тому постало питання щодо дослідження міжнародного досвіду протидії та попередження булінгу учнів з боку викладача для майбутнього вдосконалення державної політики України у сфері булінгу.

Аналіз останніх досліджень. Питання міжнародного досвіду протидії та попередження булінгу з боку викладача не було розглянуто вітчизняними вченими та є відкритим для подальших наукових досліджень.

Метою статті є дослідження міжнародного досвіду протидії булінгу учнів із боку викладача та можливих засобів удосконалення сучасної державної політики у сфері булінгу України.

Виклад основного матеріалу. Після прийняття у 2018 році відповідних нормативно-правових актів протидії булінгу було закладено основні інструменти профілактики та протидії цькуванню у навчальному середовищі. Так, наприклад, було передбачено порядок подання та розгляду заяв про випадки булінгу від здобувачів освіти, їхніх батьків та інших осіб, а також процедуру видання рішення про проведення розслідування; на засновника закладу освіти покладено обов'язок контролю за виконанням плану заходів, спрямованих на запобігання та протидію булінгу та юридичну відповідальність за неповідомлення про факти вчинення булінгу. Крім того, освітньому омбудсмену надано право здійснювати перевірку заяв про випадки булінгу в закладі освіти й отримувати інформацію від центрального органу виконавчої влади у сфері освіти та науки щодо загальної кількості випадків булінгу в закладах освіти [3].

За три роки антибулінгової політики ми побачили, що ухвалення закону позитивно вплинуло на рівень захисту дітей від булінгу (цькування). Проте, як свідчить статистика судових рішень, підготовлена Мін'юстом, судами було розглянуто 316 справ про булінг, з яких лише у 123 справах (40%) було винесено рішення про накладення стягнення. Так, у 103 випадках (84%) передбачено штраф, у 10 випадках (8%) – громадські роботи, у 10 випадках – попередження, яке не передбачено в санкції статті, або публічне вибачення. Зазначена статистика, на нашу думку, демонструє певні проблемні моменти державного регулювання у сфері булінгу [4]. З огляду на це пропонуємо розглянути антибулінгову політику різних країн світу.

Однією з перших країн, яка офіційно визнала проблему булінгу і почала розроблення відповідного законодавства щодо протидії цьому негативному явищу, є Канада. Відповідно до їх Закону «Про освіту» («Education Act»), встановлено вимоги для всіх шкільних рад щодо розроблення стратегій та провадження політики профілактики булінгу для того, щоб уникнути будь-якого насильства між учасниками навчального процесу. З цієї причини значна увага в канадських школах приділяється поширенню антибулінгових ресурсів (на вебсайтах шкіл розміщуються матеріали для учителів, учнів та батьків; у класних кімнатах розміщуються тематичні плакати, листівки та стінгазети), регулярно проводиться анкетування учнів, їхніх батьків та вчителів, здійснюється моніторинг проблеми булінгу в школі (тобто ведеться журнал для запису кількості випадків та заяв, які надійшли від батьків, це питання обговорюється на шкільних зібраннях), регулярно проводиться анкетування учнів, їхніх батьків та вчителів [5].

Попри це, справді вражаюча антибулінгова кампанія Канади була запроваджена у провінції Альберта, де, згідно з розділом 31 Закону «Про освіту», учні зобов'язані повідомляти та не терпіти знущань щодо себе та щодо інших у школі незалежно від того, чи це відбувається конкретно в будівлі школи, чи під час навчального дня, чи за допомогою електронних засобів. У разі невчинення цих дій учням передбачаються жорстокі санкції, а саме відсторонення чи відрахування із закладу освіти, штраф (500 доларів). Крім того, визначено, що суд може наказати винній особі разом зі своїм законним опікуном або без нього відвідати певні консультації або освітні програми, рекомендовані прокурором, щодо булінгу. Успішне завершення таких візитів приведе до зменшення штрафу [6]. Зрозуміло, що законодавство провінції Альберти вимагає від дітей робити більше, ніж вимагає загальний закон для громадян Канади, особливо щодо того, коли вони стають свідками такого правопорушення.

У США жоден федеральний закон безпосередньо не стосується булінгу, окрім того, по всіх штатах США є різні закони, які передбачають відповідальність за окремі прояви насильства, такі як заподіяння тілесних ушкоджень, побиття, напад, домагання, переслідування, сексуальне

насильство, грумінг, хейзинг, хуліганство. Проте одним із найкращих антибулінгових законів вважають закон штату Флорида «Закон Джефрі Джонстона про боротьбу за всіх учнів», який забороняє знущання над будь-яким учнем чи працівником закладу освіти. Закон вимагає проведення антибулінгової політики у кожному шкільному окрузі, яка кожні три роки має бути переглянута та в окремих випадках змінена відповідно до новочасних стандартів. Під час розроблення та прийняття певної профілактичної політики шкільний округ має залучити шкільних працівників, учителів, учнів, батьків, волонтерів шкіл, представників громад, а також місцевих правоохоронних органів. Зазначений Закон не передбачає санкцій за такі діяння, але зобов'язує шкільні округи повідомляти про випадки знущань, оскільки від належного виконання всіх визначених законом умов залежить розподіл коштів, що надаються шкільному округу. На відміну від штату Флорида, Закон штату Нью-Джерсі передбачає обов'язок учителів та учнів повідомляти про будь-які випадки домагань, залякувань та булінгу шкільній адміністрації [7].

Крім того, у США існують різні урядові та громадські платформи, які надають інформацію про сутність булінгу, поради та методи протидії йому. Наприклад, урядовий портал «stopbullying.gov», де можна знайти будь-яку інформацію щодо булінгу та його протидії чи запобігання, яка надається від різних державних установ, або інший громадський портал «parent24», де, окрім самої інформації щодо булінгу, існує можливість публічно звернутися до громадськості з проблемою та відшукати поради від тих, хто вже стикався з подібним протиправним діянням. Крім того, заклади протидії булінгу з боку викладача щодо дітей громадськість порталу «parent24» висуває ідею «регулювання заробітної плати вчителя залежно від результативності класу», тобто проведення місячних тестувань, які будуть показувати рівень успішності учнів під керівництвом певного викладача. Якщо клас має високу успішність, то вчитель заслуговує на свою заробітну плату, якщо ж прохідний бал буде низьким, то платити необхідно менше. Саме такий підхід, на думку «parent24», змусить учителів бути більш залученими до навчального процесу дітей та обмежить випадки булінгу у школах [8].

У Республіці Філіппіни існує Закон «Про прийняття всіма початковими та середніми школами політики застереження булінгу», який зобов'язує прийняття політики щодо боротьби з булінгом у відповідних закладах, яка повинна регулярно оновлюватися. У нормах Закону висувається вимога щодо повідомлення про знущання або помсту та оперативне реагування й розслідування повідомлень про знущання або помсту, захисту особи, яка повідомляє про знущання та надає інформацію під час розслідування булінгу або є свідком чи має достовірну інформацію про акт булінгу, надання можливості учням анонімно повідомляти про знущання або помсту (однак за умови, що жодні дисциплінарні адміністративні заходи не будуть застосовані проти винного виключно на основі анонімного повідомлення), інформування учнів, батьків та опікунів про динаміку булінгу та політику боротьби, а також ведення публічного обліку відповідної інформації та статистичних даних про акти знущань або помсти в школі. Цікавим є те, що усі початкові та середні школи повинні надати учням та їхнім батькам чи опікунам копію політики боротьби з булінгом, яку приймає школа. До того ж такі правила повинні бути включені в щоденник учня та довідник працівника школи. Директор школи або будь-яка особа, яка виконує подібну роль, несе відповідальність за впровадження та нагляд за політикою, спрямованою на боротьбу з булінгом. Кожен член адміністрації школи, учень, батько чи волонтер повинен негайно повідомити про будь-який випадок знущань або акт помсти, у якому він став свідком або який став йому відомим. Після отримання такого звіту директор школи або призначена особа чи інша

особа школи має негайно провести розслідування. Якщо буде встановлено, що знущання або помста були, директор школи або призначений службовець чи особа школи має повідомити правоохоронний орган, вжити відповідних дисциплінарних адміністративних заходів та повідомити батьків або опікунів винного та жертви. У правилах та інструкціях, які запроваджені до цього Закону, Секретар Департаменту захисту прав населення визначає відповідні адміністративні санкції щодо адміністраторів шкіл, які не дотримуються вимог цього Закону. Крім цього, приватні школи, що помилилися, також зазнають покарання у вигляді призупинення дії дозволів на діяльність [9].

Окремо слід зупинитися на досвіді протидії булінгу у Чехії. Незважаючи на відсутність адміністративної відповідальності у вигляді штрафів, у цій країні існує кілька інструментів, які запобігають булінгу у чеських школах. Один із основних державних засобів попередження цькування – це наявність інституту шкільних психологів. Під час класних уроків психологи розмовляють з учнями про те, як минув їх тиждень, якими є відносини у них з іншими учасниками навчального процесу. Такий підхід необхідний, як зазначає місцевий профілактичний методист і за сумісництвом виховний радник І. Шкрлдант, аби діти вчилися та звикали обговорювати питання булінгу. Як засіб протидії булінгу в чеських школах існує система анонімних звернень, точніше, скриньки (або «скриньки довіри»), які знаходяться в будівлі школи, куди можна кинути лист і зазначити, хто кривдить тебе чи твого однокласника. За словами начальника відділу інституційної освіти та профілактики Чехії М. Будінска, поки що в Чехії не збираються запроваджувати штрафи, на відміну від України. Проте превентивні заходи щодо запобігання булінгу регламентуються їхніми законами, де визначається, що кожна школа в Чехії, відповідно до закону, обов'язково має складати та опрацювати превентивні програми, в які мають входити всі типи негативної поведінки, з якою школа може стикнутися, та заходи, які зможуть допомогти запобігти такій проблемі або вирішити її у разі її настання. Також у Чехії існують не лише державні, але й громадські ініціативи із запобігання цькуванню. Однією з таких ініціатив є проєкт 19-річного Я. Слама. Молодий юнак створив додаток на смартфон "Face Up" («Не ігноруй»), у якому можна анонімно повідомити про факт цькування. Так, якщо дитина або її батьки забажає поскаржитись на цькування, то вона зможе зайти на сторінку у мережі та заповнити відповідну анкету (надати дані про школу та клас, де це відбувалося, зазначити прізвище дитини, яка стала жертвою булінгу). З цією ідеєю Я. Слама звернувся до Міністерства освіти Чехії, яке пізніше підтримало проєкт, внаслідок чого було закріплено статус і довіру до додатку в очах шкіл. За 2 роки існування цього ресурсу було зафіксовано 4,5 тисячі звернень про цькування. Важливим є те, що цим проєктом зацікавилися кілька країн (Польща, Словаччина, Сінгапур, Індія, США, Південна Африка, Швейцарія, Бразилія та Колумбія), освітянські міністерства яких нині почали вести переговори з розробниками, аби втілити подібну систему [10].

Порівняно з наведеними країнами існують і ті країни, які взагалі криміналізували чи прагнуть криміналізувати діяння булінгу. Так, ще у 2011 році у штаті Вікторія Австралії було прийнято закон під назвою «Закон Броді», який може застосовуватися до всіх форм серйозного булінгу, включаючи фізичне знущання, психологічне знущання, словесне знущання та кібербулінг, максимальне покарання якого становить 10 років позбавлення волі. За 5 років із моменту проголошення Закону 58 правопорушникам було пред'явлено звинувачення у 140 злочинах проти Закону Броді [11]. Тим часом у французькому парламенті нещодавно було підтримано законопроект про кримінальну відповідальність за знущання у школі, відповідальність за який будуть нести як учні, так і праців-

ники школи. Згідно із законопроектом, кривдники можуть отримати до 3 років ув'язнення або 45 тисяч євро штрафу у разі вчинення знущання в школі [12].

На основі проведеного аналізу та ознайомлення з міжнародним законодавством пропонуємо такі напрями удосконалення сучасного регулювання булінгу з боку викладача в Україні.

По-перше, у значній кількості випадків булінг приховується як самим булером, так і жертвою та спостерігачами, через що протиправні дії продовжуються та спричиняють ще більш негативні наслідки. Зрозуміло, що для самої жертви розповісти про цькування психологічно непросто, тоді як для свідків повідомлення про правопорушення має бути громадянським обов'язком. Крім того, пояснення свідків є одним із найважливіших доказів у подібних справах. Враховуючи це, вважаємо за потрібне доповнити статтю 173-4 КУпАП положенням про адміністративну відповідальність за неповідомлення особою, яка стала свідком, факту булінгу, а також викласти його таким чином: «Неповідомлення або приховування особою, яка стала свідком або якій стало відомо, інформацію про факт вчинення булінгу іншою особою щодо іншого учасника навчального процесу, тягне за собою накладення штрафу, у тому числі на батьків або осіб, які їх замінюють, від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадські роботи на строк від двадцяти до сорока годин».

По-друге, задля виявлення майбутніх ознак булінгу та попередження його виникнення вважаємо за доцільне запровадити обов'язковий моніторинг випадків булінгу у закладах освіти, який буде включати проведення анонімного анкетування серед учнів та батьків про можливі риси прояву цькування або конкретні випадки булінгу, здійснення діагностування рівня напруги, тривожності, дезадаптації серед учнів (зокрема, спостереження за міжособистісною поведінкою здобувачів освіти та вчителів, діагностика психологічного мікроклімату серед учнів та педагогічного персоналу), а також підготовку загального звіту про можливі випадки булінгу, рівень виконання заходів із запобігання протидії цькуванню.

Нарешті, з огляду на те, що нині діти дедалі більше проводять часу у мережі Інтернет та мають високий рівень обізнаності в інформаційних технологіях, пропонуємо створити державний додаток "Fight For!" («Борися!»), де буде міститися національна база всіх закладів освіти, завдяки чому у разі виникнення булінгу жертва зможе анонімно (а за потреби – відкрито) звернутися до керівництва закладу та повідомити про наявність булінгу з боку того чи іншого вчителя, при цьому ця база буде відкритою для правоохоронних органів задля контролю керівництва закладу щодо дотримання пункту 5 статті 173-4 КУпАП (неповідомлення керівником закладу освіти про випадки цькування) у разі доведеності складу адміністративного правопорушення. Крім цього, додаток може містити додаткові функції, наприклад, безкоштовну допомогу спеціаліста-психолога чи юриста заради підтримки та правової поради.

Висновок. Таким чином, на основі вищезазначеного можемо сказати, що більшість країн не має загальних нормативно-правових актів, які чітко регулюють відповідальність за вчинення булінгу, однак, незважаючи на це, вони мають інші сильніші інструменти протидії булінгу, одним із яких є активність громадськості. Щодо заходів попередження цькування та протидії йому у навчальних закладах, то кожна з проаналізованих країн має свої відповідні закони та акти, які визначають діяльність закладів освіти щодо інформування, застереження та протидії як булінгу загалом, так і булінгу з боку викладача зокрема. Вважаємо, що запропоновані нами заходи щодо запобігання та протидії булінгу з боку викладача піднімуть політику України у сфері булінгу на новий рівень та зроблять її ще більш сильною та ефективною.

ЛІТЕРАТУРА

1. Булінг та кібербулінг у підлітковому середовищі: статистичні дані щодо булінгу серед підлітків України. *UNICEF for every child* : вебсайт. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/bullying-cyberbullying-teens-Ukraine> (дата звернення: 15.10.2021).
2. Комарова О. Викладач зривається на учня: хто винен? *Радіо Свобода* : вебсайт. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/30827601.html> (дата звернення: 15.10.2021).
3. Про освіту : Закон України від 5 вересня 2017 року № 2145. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 23.10.2021).
4. Власюк К., Донку Д. Булінг. Як виявити і що робити? *Юридична газета – всеукраїнське професійне юридичне видання* : вебсайт. URL: <https://jur-gazeta.com/publications/practice/inshe/buling-yak-viyaviti-i-shcho-robiti.html> (дата звернення: 17.11.2021).
5. Education Act. *Government of Ontario* : website. URL: <https://www.ontario.ca/laws/statute/90e02/v12> (дата звернення: 13.12.2021).
6. Alberta's new anti-bullying law could punish kids who don't report incidents. *Yahoo! News* : website. URL: <https://ca.news.yahoo.com/blogs/dailybrew/alberta-anti-bullying-law-could-punish-kids-don-202355455.html> (дата звернення: 13.12.2021).
7. The 2021 Florida Statutes. *The Florida Legislature* : website. URL: http://www.leg.state.fl.us/Statutes/index.cfm?App_mode=Display_Statute&Search_String=&URL=1000-1099/1006/Sections/1006.147.html (дата звернення: 13.12.2021).
8. Bullying: "It's the teachers' responsibility". *Parent24* : website. URL: https://www.news24.com/amp/parent/child_7-12/development/bullying-its-the-teachers-responsibility-20170306 (дата звернення: 19.12.2021).
9. An Act Requiring All Elementary and Secondary Schools to Adopt Policies to Prevent and Address the Acts of Bullying in Their Institutions. *Official Gazette* : website. URL: <https://www.officialgazette.gov.ph/2013/09/12/republic-act-no-10627> (дата звернення: 19.12.2021).
10. Стеценко С. «Ми не можемо вслідкувати за кожним класом та перервою» – як в Чехії борються з булінгом. *Радіо Свобода* : вебсайт. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/30123070.html> (дата звернення: 19.12.2021).
11. Brodie's Law. *State Government of Victoria, Australia* : website. URL: <https://www.education.vic.gov.au/about/programs/bullystoppers/Pages/advicesheetbrodieslaw.aspx> (дата звернення: 26.12.2021).
12. У Франції пропонують криміналізувати булінг – до 10 років ув'язнення. *Нова українська школа* : вебсайт. URL: <https://nus.org.ua/news/u-frantsiyi-proponuyut-kryminalizuvaty-buling-do-10-rokiv-uv-yaznennya> (дата звернення: 29.12.2021).